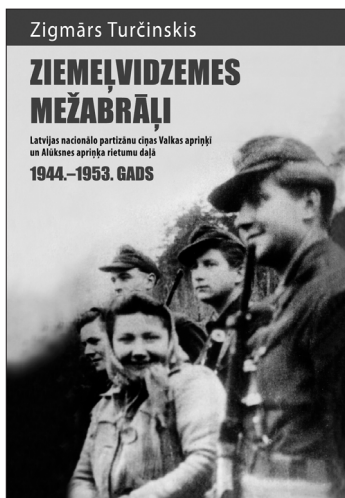

RECENZIJAS

Turčinskis Z. Ziemeļvidzemes mežabrāļi: Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.–1953. gads. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. – 399 lpp.: il.

Pirmā pēckara desmitgade, kas mainīja Latviju līdz nepazīšanai, joprojām ir maz pētīta. Tādēļ katra jauna rūpīgi sagatavota grāmata šai jomā jāuzņem kā nozīmīgs notikums un vērtīgs papildinājums mūsu priekšstatiem par minēto periodu, it īpaši tāpēc, ka pirmo reizi sīki tiek skatītas norises Igaunijas pierobežas lauku apvidos starp Strenčiem

un Alūksni. Lai gūtu priekšstatu par tēmu, autors ir pavadījis daudz laika aprakstīto notikumu vietās, intervējis aculieciniekus vai to pēctečus un, lai arī no specifiska skatpunkta, vēro un ataino pagātni ar patiesu laikmeta un vēstures izjūtu. Pirms pievērsties detaļām, ar pilnu atbildības sajūtu jāatzīst, ka šī ir grāmata, ko perioda, tēmas un novada vēstures interesenti izmantos vēl ilgu laiku desmitus.

Visnotaļ uzteicama ir grāmatas nosaukuma izvēle. Izvēloties par izpētes tēmu pēckara paramilitārās grupas un organizācijas, jebkurš vēsturnieks neizbēgami saduras ar pētījuma politizācijas draudiem. Ir problemātiski lietot terminu “nacionālie partizāni”, jo, kā uzskatāmi parādīts arī šai grāmatā, iesaistīto personu nospiedošais vairākums neizrādīja redzamas politiskas preferences un drīzāk uzskatīja sevi par nepatīkamā situācijā nonākušiem bēgļiem, nevis partizāniem. Apzīmējums “mežabrāļi” te ir optimāls, jo 20. gadsimta pirmajā pusē parasti ticis lietots attiecībā uz jebkuriem mežā nelegāli dzīvojošiem ļaudīm neatkarīgi no viņu uzskatiem un nodomiem.

Rakstot grāmату, autors drosmīgi atteicies no teksta akadēmiskā izklāsta kanoniem un iecerējis savu darbu kā pitavalu – likuma pārkāpēju dzīves gaitu aprakstu ar populāri beletristisku ievirzi 18. gadsimta tradī-

cijās. Nedaudz neveiksmīga gan ir viņa apņemšanās lietot terminoloģiju, “kāda pastāvēja un kādu lietoja aprakstīto notikumu laikā” (11. lpp.). Literāras stilizācijas vietā tiek izmantoti kā sava laika vietējā žargona vārdi, tā arī trimdas publicistikas un pat padomju preses lietoti jēdzieni, nekādi tos neizskaidrojot un nepievienojot glosāriju grāmatas nobeigumā. Īpašu emocionālo ievirzi piešķir autora personiskā politiskā pārliecība un sasaiste ar vietu, no kuras cēlušies viņa senči, kas liek viņam pieņemt vienas puses patiesību un noraidīt svešo.

Savā dziļākajā būtībā tas ir stāsts par traģēdiju, kas piemeklēja vienu no plaukstošākajiem un pārtikušākajiem Latvijas apgabaliem Valkas un Alūksnes apriņķa ietvaros, kurš deva kā sviestu un bekonu, tā rakstniekus un valsts darbiniekus un vairāk kā divus gadsimtus nebija pieredzējis neko draudošu par isto baronu Bundulu no Mēru muižas. Nevainīga praktiska izvēle veidot pieticīgu karjeru vienas vai otras okupācijas varas paspārnē, personas izcelsme vai pat muļķīga apstākļu sakritība nostādīja cilvēkus tās vai citas politiskās izvēles pusē, un, kā varam nojaust no grāmatas, zem šī lāsta turpina dzīvot pat viņu mazbērni. Astoņus gadus pēc kara latviešu zeme ar tautasbrāļu rokām joprojām tika slacīta ar latviešu asinīm.

Murgs sākās kā juceklis. Līdz ar padomju varas atgriešanos 1944. gadā simtiem cilvēku, kas nebija paguvuši aizbēgt un nevēlējās tikties ar jaunās varas pārstāvjiem, paslēpās mežos. Līdz gada beigām viņiem pievienojās ne mazums dezertieru, kas nevēlējās īsi pirms kara noslēguma iet bojā, cīnoties Sarkanās armijas rindās. Tā bija instinktīva vēlme izdzīvot, un sākotnējās meža iemītnieku grupas gribēja vien uz īsu laiku paslēpties no briesmām savu pagastu nomaļākajos nostūros, neinteresējoties, kas notiek citviet. Taču padomju režīma atjaunošana ātri vien uzjundīja nesaskaņas starp bijušo pagasta eliti un cilvēkiem, kas bija aizņēmuši viņu vietu jaunās varas vārdā. Totalitārās vardarbības pieredze un stress no atrašanās nelegālā slēptuvē dažu mēnešu laikā veicināja aktīvāko bēgļu pārtapšanu par bruņotu, vardarbīgi noskaņotu grupu locekļiem – citiem vārdiem, paramilitāristiem, lai gan iespējami arī atšķirīgi apzīmējumi atkarībā no politiskās pārliecības.

Grāmatas lielākais sasniegums ir uz netiešiem pierādījumiem balstīta atklāsme, ka iepriekšminētais konflikts norisinājās nevis uz visvarena totalitārā režīma nostiprināšanās fona, bet gan prātam neaptveramā gandrīz anarhiskā haosā. Demobilizācijas aizkavēšana ar aizvien pieaugošu padomju armijas un iekšlietu struktūru disciplināro degradāciju 40. gadu otrās puses Ziemeļvidzemē izpaudās gan zemākā un vidējā ranga amatpersonu totalā kriminalizācijā, gan valsts absolūtā nespējā ieviest un pielietot kaut minimālas policejiskās funkcijas. Padomju iekšlietu darbinieku “atmiņas” par specvienību un modernākās tehnikas izmantošanu pēckara Latvijā izrādās esam tikai mīts. Pirmā minimāli kvalificētā padomju pretterorisma vienība apskatāmajā reģionā tika pielietota 1951. gada februārī ar tūlītējiem pozitīviem rezultātiem. Līdz tam policejiskās kārtības uzturēšana bija uzticēta no vietējiem iedzīvotājiem veidotajām iznīcinātāju vienībām, kas, te jāiebilst autoram, nu nekādi nevar tikt dēvētas par iezemiešu kara spēku kā multietniskā sastāva, tā specifisku armijas funkciju trūkuma dēļ. Iznīcinātāju zemessardze un nedaudzi caurbraucoši iekšlietu darbinieki un

karavīri vairākus gadus bija vienīgie bruņotie režīma pārstāvji apgabala lauku apvidos un nekādi nespēja sekmēt miera un kārtības iestāšanos, jo vairākus gadus dzīvoja un rikojās kā tādi paši savvaļā atstāti paramilitāristi, ko viņiem bija uzdots apkarot.

1945. gada 28. septembra Alsviķu “pamiers” starp paramilitāristu kvazi-politisko organizāciju LNPA un Latvijas PSR Iekšlietu komisariātu, kas ir viena no centrālajām grāmatas epizodēm, izrādās tikai un vienīgi varas vājuma rezultāts, jo Rīgā acīmredzami nav iespējams atrast spēkus, ko nosūtīt apgabala pakļaušanai, un nākas likt lietā ārkārtas līdzekļus. Taču tā ir Ziemeļvidzemes paramilitāristu zvaigžņu stunda, pēc kuras iestājas ilgstošs noriets. Līdz 1948. gadam bruņoto grupu dalībnieku kopskaits reģionā sarūk no pāris simtiem līdz diviem trim desmitiem. Ziemeļvidzemes mežabērli, tāpat kā jebkuri citi ieročus nenolikuši varas pretinieki citās zemēs un laikos, pakāpeniski pārvēršas par aizvien agresīvākiem laupītājiem, kam agrākā politiskā pārliecība ir vien daļa no viņu kriminālās mitoloģijas.

Nav iemesla pārstātīt desmitiem grāmatā minēto nelegālu un varas pārstāvju noziedzīgās darbības epizožu, kas saindēja pēckara paaudzes apziņu. Tas patiesi bija saprāta atdusas laiks, kas radīja briesmoņus. Mēs uzzinām par kādu īpaši bīstamu sociopātu, vārdā Pēteris Gūts, kura nāve noslēdz grāmatas vēstījumu. Jaunības dēļ nepaguvis piepildīt vardarbības alkas, šis indivīds acīmredzami izmantoja mežabērļu aizsegu, lai kļūtu par trešo “nopelniem bagātāko” 20. gadsimta Latvijas sērījveida slepkavu pēc Kaupēna un Rogālova. Uz šāda fona pavisam citāds izskatās militarisma idejas pārņemtais bijušais leitnants Kārlis Mūsiņš, vietējais “komandante”, kas uzskatīja par iespējamu uzturēt draudzību ar šādas pasugas ļaudīm. Pozitīvā varone no mūsdienu cilvēka viedokļa te drīzāk ir neģēlīgi nogalinātā partordze Alise Ābrame, kas centās samierināt sava pagasta ļaudis.

Liekot mums priekšā notikumu kaleidoskopu par cilvēkiem, kas vajāja cits citu uz Ziemeļvidzemes mežu fona, autors diemžēl atstāj ārpusē apkārtējo pasauli un nepaskaidro, vai grāmatā minētie bija vienīgie apgabala paramilitāristi. 40. gadu otrajā pusē Valka un Smiltene dzīvoja ar mežabērļu ikdienu nesaistītu dzīvi, kur agrāko gadu kopienas faktiski beidza pastāvēt 1949. gada 25. martā un karaspēka garnizoni un kriminālistu bandas bija bīstamākas par bruņotiem nelegāļiem. Autors jau publicējis žurnālā lielisku rakstu par minēto tēmu, un atliek vien cerēt, ka nākotnes pētījumos tiks skarta reģiona vispārējā kriminogēnā situācija un iespējamā mijiedarbība starp legālajiem un nelegālajiem paramilitāristiem un noziedzniekiem pil-sētās. Tāpat īpašu pētījumu būtu pelnījuši traģiskie apstākļi, kādos nonāca Latvijā palikušie poļu viesstrādnieki, kas, izvēloties strādāt jaunās varas labā, izrādījās svešinieki un pat ienaidnieki kā vienai, tā otrai pusei. Līdz tam interesentiem būtu ieteicams laikmeta un notikumu labākai izpratnei papildus ieskatīties novadpētnieka Jura Zušmaņa Smiltenes vēstures pēckara gadu nodaļā.

Viedokļi var atšķirties, kritika ir gaumes lieta, taču, neskatoties ne uz ko, tā ir grāmata savam laikam, savā vietā un savam lasītājam.

Darbs ir paveikts kā iecerēts.

Juris Pavlovičs